

Dr hab. Katarzyna Ćwirynkało, prof. UWM

Olsztyn, dnia 2.06.2024 r.

Katedra Pedagogiki Specjalnej i Resocjalizacji
Instytut Nauk Pedagogicznych
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

RECENZJA

w postępowaniu w sprawie nadania Pani Doktor Beacie Gumienny stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika

Zgodnie z oczekiwaniem Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika Uniwersytetu Śląskiego, prowadzącej postępowanie w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika Pani Doktor Beacie Gumienny, przedstawiam swoją recenzję, która ocenia, czy osiągnięcia naukowe Pani Doktor odpowiadają wymaganiom określonym w artykule 219 ust. 1 pkt. 2 i 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz. U. z 2023 r. poz. 212 (z uwzględnieniem nowego brzmienia art. 221 ust. 9: „Komisja habilitacyjna przeprowadza kolokwium habilitacyjne w zakresie osiągnięć naukowych lub artystycznych osoby ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego”, oraz ust. 9b: „Kolokwium habilitacyjne ma charakter publiczny, z wyłączeniem kolokwium w zakresie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 3”).

Pani Doktor Beata Gumienny jest adiunktką w Zakładzie Pedagogiki Specjalnej w Kolegium Nauk Społecznych Uniwersytetu Rzeszowskiego (od 2008 r.). Ukończyła studia magisterskie z zakresu pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej na Uniwersytecie Rzeszowskim (2002 r.) i na podstawie rozprawy doktorskiej pt. „Kompetencje społeczne niepełnosprawnych intelektualnie wychowanków domów dziecka. Analiza pedagogiczna” uzyskała stopień doktora w zakresie pedagogiki na Uniwersytecie Śląskim (2008 r.). Ponadto, jest absolwentką studiów podyplomowych „Edukacja i potrzeby rewalidacyjne osób z niepełnosprawnością intelektualną” (2006 r.) oraz „Zarządzanie instytucją oświatową w reformowanym systemie edukacji (2011 r.). Ma też doświadczenie praktyczne, z którego najbardziej istotna z perspektywy podjętego tematu pracy doktorskiej, wydaje się być praca na stanowisku dyrektora w Ośrodku Rehabilitacyjno-Edukacyjno-Wychowawczym w Przemyśle (od 2010 r.).

W ocenie pracy stanowiącej podstawę do nadania stopnia doktora habilitowanego, skupię się na odpowiedzi na pytanie o osiągnięcia naukowe Kandydatki, w szczególności, czy stanowią one znaczny wkład w rozwój pedagogiki. Analizując dorobek, w głównym stopniu skoncentruję się na występowaniu w nim przynajmniej jednej monografii naukowej wydanej przez wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii w ostatecznej formie ujęte było w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt. 2 lit. a ustawy. Jeśli chodzi o artykuły i rozdziały w monografiach, za istotne uznaję wartość naukową oraz status publikacji, wynikający z wykazu (zgodnie z art. 267 ust. 2 pkt. 2 lit. b).

Kandydatka, wraz z wnioskiem o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, przedłożyła osiągnięcie naukowe w postaci monografii pt. „Upośledzanie dzieci i młodzieży z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w środowisku edukacyjnym (od oporu do emancypacji)” wydanej w Rzeszowie przez Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego w 2021 r. Praca liczy 326 stron i, co należy podkreślić, była już oceniana na etapie recenzji wydawniczej oraz otrzymała wyróżnienie Kapituły Konkursu Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego jako wybitna monografia z zakresu nauk pedagogicznych lub nauk pokrewnych za rok 2021.

Przygotowana przez Habilitantkę monografia, traktująca o upośledzaniu dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w środowisku edukacyjnym, to praca badawczo-empiryczna. Składa się z części teoretycznej, metodologicznej i empirycznej, zawierającej wyniki badań i ich interpretację. Na końcu pracy zamieszczono „Zakończenie”, będące podsumowaniem wyników i bibliografię. Jako taka, struktura jest poprawna. Tym niemniej, warto byłoby uzupełnić zakończenie o zestawienie ograniczeń badawczych i rekomendacji dla praktyki i przyszłych badań.

Jeśli chodzi o teoretyczną część pracy, podkreślić należy jej nowatorskość. Autorka sprawnie posługuje się różnymi teoriami, szczególnie w odniesieniu do problematyki oporu (w ujęciu interdyscyplinarnym i w pedagogice). Dokonuje zestawienia różnych koncepcji oraz typów oporu (tu za szczególnie ciekawe, ale i ważne z perspektywy późniejszych analiz badawczych uznaję dostrzeżenie ambiwalencji jako kategorii oporu) i odkrywa (niewykorzystane lub bardzo rzadko wykorzystywane) możliwości i potrzebę podjęcia tej problematyki na gruncie pedagogiki specjalnej.

Moją wątpliwość w tej części pracy budzi stosowanie na stronach 19-39 (podrozdziały: 1.1. Opór jako fenomen interdyscyplinarny oraz 1.2. Opór w pedagogicznej refleksji emancypacyjnej) fragmentów, które można uznać za autoplagiat, ponieważ zostały one wykorzystane we wcześniejszym (oddanym również do oceny) artykule Habilitantki pt. „Resistance as an interdisciplinary phenomenon – inspiration for special education” opublikowanym w roku 2018 w czasopiśmie “Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej”.

Za trafne uznaję opisy zmian w sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną. Habilitantka wykazuje się znajomością koncepcji, modeli i przepisów prawnych kształtujących sytuację lub traktujących o osobach z niepełnosprawnością intelektualną (w odniesieniu głównie w przestrzeni szkolnej). Wyczerpująca jest historyczna refleksja Autorki dotycząca edukacji osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, z podkreśleniem roli ruchu rodziców oraz krytycznym spojrzeniem na dokonujące się pozytywne i negatywne zmiany na przestrzeni lat. Pani Doktor Gumienny potrafi dostrzec i wypunktować zaniedbania i nierówności w realizacji edukacji uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, sprawnie dokonując analizy poszczególnych form kształcenia.

Moja uwaga dotycząca tej części pracy (rozdział 2) związana jest z przytoczoną przez Kandydatkę definicją niepełnosprawności intelektualnej. Na s. 76 czytamy, że „Niepełnosprawność intelektualna ujmowana jest w kontekście istniejących barier środowiskowych i dwóch współistniejących utrudnień, w zakresie nabywania umiejętności życia codziennego (komunikacja, samoobsługa, korzystanie z dóbr kulturalno-społecznych, niezależność ekonomiczna, troska o zdrowie, umiejętność planowania, spędzania czasu wolnego, pracy itp.) i ujawnia się przed 18. rokiem życia”. Cytując tę definicję, Autorka powołuje się na podręcznik AAIDD Schalocka i in. z 2010 roku. Tymczasem ten podręcznik nie wyróżnia już cytowanych przez Autorkę ograniczeń – były one wyróżnione w podręczniku z 1992 roku autorstwa Ruth Luckasson i in. Począwszy od roku 2002 (podobnie jak w kolejnych edycjach z roku 2010 i 2021) w podręcznikach AAIDD wskazuje się, że niepełnosprawność intelektualna charakteryzuje się istotnymi ograniczeniami zarówno w funkcjonowaniu intelektualnym, jak i zachowaniu adaptacyjnym wyrażanym w umiejętnościach koncepcyjnych, społecznych i praktycznych. Ponadto, od 2021 zmienia się wiek, który uznaje się za granicę, do kiedy można zdiagnozować u osoby niepełnosprawność intelektualną (nie 18., a 22. rok życia) – tu jednak rozumiem, że ta informacja nie była uwzględniona, ponieważ

monografia Autorki została opublikowana w tym samym roku. Więcej informacji na ten temat znaleźć można w ostatniej, 12. edycji podręcznika AAIDD „Intellectual disability. Definition, diagnosis, classification, and systems of supports” autorstwa R.L. Schalocka, R. Luckasson i M.J. Tasse (2021).

Dokonując recenzji osiągnięcia naukowego w części metodologicznej i empirycznej posiłkowałam się częściowo listą Critical Appraisal Skills Programme (Critical Appraisal Skills Programme (https://casp-uk.b-cdn.net/wp-content/uploads/2018/03/CASP-Qualitative-Checklist-2018_fillable_form.pdf), stanowiącej zestawienie dziesięciu elementów, które powinny być poddawane ocenie przy określaniu jakości raportu z badań jakościowych.

Pierwszy z tych elementów odnosi się do celu badań. Już we Wprowadzeniu czytamy, że celem analizy „jest ukazanie mechanizmów i determinantów procesu upośledzania osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w środowisku edukacyjnym” (s. 14). Został on następnie doprecyzowany poprzez sformułowane pytania badawcze (s. 117). Co do celu, początkowo miałam wątpliwość, czy można a priori zakładać występowanie zjawiska upośledzania osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w środowisku edukacyjnym. Biorąc jednak pod uwagę, o czym piszę dalej, że Autorka celowo dobrała grupę badaną w taki sposób, aby zachowanie dzieci badanych rodziców w placówkach edukacyjnych wskazywało na ich opór wobec szkoły, uznaję, że tak sformułowany cel jest uzasadniony. Wybrana przez Habilitantkę teoria ugruntowana jest bowiem szczególnie przydatna, gdy badacze chcą zrozumieć, jak i dlaczego pewne zjawiska (w tym wypadku – upośledzanie) zachodzą, poprzez dogłębną analizę danych empirycznych. Jeśli chodzi z kolei o szczegółowe problemy badawcze, moja drobna uwaga dotyczy zastosowania przy jednym z pytań partykuły „czy”. Lepszym rozwiązaniem byłoby użycie pytania otwartego.

Wybór jakościowej metodologii i teorii ugruntowanej uważam za w pełni uzasadniony i właściwy. Badania Autorki znajdują swoje podstawy w nurcie teorii krytycznej i paradygmacie konstruktywistyczno-interpretacyjnym. Teoria krytyczna koncentruje się na kwestiach władzy i sprawiedliwości, a także na sposobie, w jaki np. edukacja, ideologia i dyskursy wzajemnie się przenikają, tworząc system społeczny, który wpływa na człowieka i może być wobec niego opresyjny. Takie podejście widoczne jest bardzo wyraźnie w całej pracy Habilitantki poprzez podejmowanie przez Nią starań, aby obnażać wady systemu, które prowadzą do pojawiania się działań oporowych ze strony najbardziej zagrożonych – w tym przypadku dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Z kolei przyjęcie

konstrukcjonizmu pozwoliło na dostrzeżenie pewnych wzorów i skoncentrowanie się na tym, jak zjawiska łączą się ze sobą, a podejście interpretacyjne na podejmowanie prób zrozumienia tych zjawisk (przy założeniu, że są one złożone, często nieokreślone i tymczasowe). Autorka podjęła starania, aby dokonać interpretacji subiektywnych doświadczeń rodziców dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną.

Jeśli chodzi o proces doboru uczestników do badań, Habilitantka poddała badaniom 21 rodziców dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, w tym 3 ojców. Ostateczna liczba uczestników wyznaczona została przez teoretyczne nasycenie kategorii pojęciowych (s. 127), co zgodne jest z założeniami zastosowanej teorii ugruntowanej. Autorka przyjęła dwa kryteria doboru rodziców dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną do badań. Pierwszym było dokonanie przez rodziców zmiany środowiska edukacyjnego dla swoich dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną z publicznych placówek oświatowych do ośrodków rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczych prowadzonych przez Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną. Kryterium drugie „dotyczyło przyczyny zmiany placówki, ukrytej w etykietach (diagnozach), które przypisano osobom z głębszą NI: np. zachowania trudne, niepożądane, agresywne, porażki edukacyjne itp., które to m.in. determinowały <niepowodzenia edukacyjno-wychowawcze>” (s. 128-129). Aby móc uwzględnić powyższe kryteria, potrzebne były badania wstępne. Niestety, brakuje informacji o tych badaniach oraz w miarę dokładnego opisu procesu rekrutacji grupy i mogących się pojawiać dylematów etycznych, związanych z wyłączeniem bądź włączaniem osób do badań. Warto byłoby dodać informacje, ile osób było branych pod uwagę podczas rekrutacji, ile osób wzięło udział w badaniach wstępnych i na czym one dokładnie polegały (wywiady, analiza dokumentacji?), ile osób zostało wykluczonych i dlaczego, ile osób nie zgodziło się na wzięcie udziału w wywiadzie.

W niewielkim stopniu ponadto scharakteryzowana została grupa rodziców i ich dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Dodanie podstawowych danych, wskazujących np. na wiek rodziców i dzieci, ich status społeczno-ekonomiczny czy dookreślenie, jakie sprzężenia występują u dzieci, ile czasu spędziły w edukacji ogólnodostępnej, integracyjnej i specjalnej, a ile w ośrodkach rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczych, moim zdaniem znacznie wzbogaciłoby pracę.

Jeśli chodzi o kwestie etyczne, Autorka zaznaczyła, że zadbała o uzyskanie świadomej zgody od rodziców na udział w badaniach i dbała o dobrostan rodziców podczas badań. Dobrą

praktyką byłoby ponadto uzyskanie pozytywnej opinii od właściwej komisji ds. etyki badań naukowych przed przystąpieniem do badań. Niestety, w monografii brakuje informacji, czy podjęte zostały starania w tym kierunku i czy taka zgoda została uzyskana.

Sposób prowadzenia badań (dobór metody zbierania – wywiad pogłębiony i rejestracji danych – nagrywanie na dyktafon, potem transkrypcja, miejsca przeprowadzenia wywiadów – zwykle dom rodzinny lub placówka, dyspozycje do wywiadów – 23 pytania) jest adekwatny do celu badań i został dość szczegółowo opisany. Warto byłoby jednak podać przykładowe pytania do wywiadów, a także poświęcić więcej miejsca analizie napotykanymi trudnościami i sposobom radzenia sobie z nimi (biorąc pod uwagę wrażliwość podjętego przedmiotu badań). Dość pobieżnie Habilitantka opisuje własną rolę w relacjach z badanymi rodzicami. Zaznacza, co prawda, że z szacunkiem wsłuchiwała się w opowieści rodziców, „czuwając nad przebiegiem i natężeniem rozmowy, atmosferą i dobrostanem rodziców oraz dbając o to, żeby wywiady nie były stresujące, wyczerpujące i naruszające granice prywatności” (s. 122), nie podaje jednak konkretnie podejmowanych kroków – np. zmiana kierunku rozmowy, oferowanie wsparcia psychologa w przypadku pojawienia się napięć, trudności. Ponadto, uważam, że wskazane byłoby dodanie, czy/jak podejmowano próby uniknięcia wychodzenia z pozycji wyższości, stosowania przedzałożeń i ingerencji w narracje uczestników badań.

Jeśli chodzi o analizę danych, Habilitantka oparła się na teorii ugruntowanej, która jest uznawanym narzędziem w badaniach społecznych poprzez to, że daje unikalną możliwość rozwijania teorii na podstawie zebranego materiału empirycznego. Teoria, która powstała na bazie przeprowadzonych badań została ugruntowana w podejściu interpretacyjnym. Kandydatka szczegółowo, z dużą dokładnością opisała podejmowane w analizie kroki, co niewątpliwie jest atutem pracy. Doceniam też zamieszczenie w monografii przykładu dokonanego przez Habilitantkę grupowania przeprowadzonego podczas analiz (s. 126). Badania Autorki nie były projektowane w społecznej próżni, bez rozeznania w aktualnej sytuacji uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego. Wręcz przeciwnie, ważna i widoczna w opisie wyników była dogłębna, wstępna analiza rzeczywistości (przepisy prawa, analiza literatury przedmiotu dotyczącej sytuacji uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, oporu, emancypacji).

Przeprowadzone analizy pozwoliły Habilitantce skonstruować własną teorię ugruntowaną dotyczącą procesu upośledzania dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w środowisku edukacyjnym. Upośledzanie dzieci Kandydatka traktuje

jednocześnie jako wytwór i konsekwencję zastosowania wobec tych dzieci różnych mechanizmów społecznych, m.in. deprivacyjnych, spychających dzieci na obszar demarkacji i margines funkcjonowania w szkole. Autorka wyodrębniła przy tym dwie (uporządkowane chronologicznie) perspektywy: doświadczanie przez dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną wczesnej edukacji w inkluzji i integracji oraz doświadczanie przez uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną edukacji specjalnej. Jeśli chodzi o pierwszą perspektywę, z wnikliwością starała się demaskować różne działania demarkacyjne, wskazywała na trudności kadry szkolnej w odkodowywaniu dziecięcej komunikacji i pozorowanie przez nią działań i współpracy z rodzicami, a także opisywała stosowane przez dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną formy oporu biernego i czynnego. Odnosząc się do perspektywy drugiej, wskazywała zarówno na początkowe, autentyczne staranie się (przynajmniej części) kadry, jak i pojawiające się z czasem problemy demaskujące niedoskonałości i nieatrakcyjność szkoły specjalnej. Autorka opisała tu mechanizmy wpływające na proces upośledzania uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną: deprivację i infantyilizowanie, a także dostrzegany przez rodziców proces piętnowania ich dzieci jako „Innych spośród Innych” (s. 225). W analizie badań Habilitantka z dużą wnikliwością obnaża niedociągnięcia systemu oraz ryzyka i ograniczenia, jakie w podejściu otoczenia mogą kryć się pod przykrywką pomocy czy wsparcia, pisząc między innymi o psychiatryzowaniu, działaniach pozorowanych i pseudopedagogicznych. Na uwagę zasługuje opis działań demarkacyjnych, które Autorka traktuje jako zawoalowane/nieformalne rozdzielanie dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną i dzieci typowo rozwijających się w środowisku szkolnym, formalnie uznawanym za integracyjne, włączające. Choć uznaję to za duży atut rozprawy, warto zauważyć, że niekiedy takie krytyczne spojrzenie bywa jednostronne. Są to wartościowe i trafne spostrzeżenia, uważam jednak, że być może warto byłoby w większym stopniu dostrzegać także możliwość pozytywnego odbioru przynajmniej części działań podejmowanych w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, integracyjnych i specjalnych. W obecnej wersji obraz ten jawi się jako bardzo negatywny, w przeciwieństwie do obrazu ośrodków rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczych, który zdaje się być rozwiązaniem wszystkich lub wielu problemów doświadczanych wcześniej przez dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną i ich rodziców (obraz „szczęścia i normalności”). Taka perspektywa wydaje się dość kategoryczna, szczególnie biorąc pod uwagę, że Habilitantka pracuje na stanowisku dyrektora jednego z takich ośrodków. Zakładając, że część badanych rodziców to rodzice dzieci uczęszczających do właśnie tego ośrodka, można wysnuć wątpliwość, czy na ich narracje nie miało to żadnego wpływu. Tego rodzaju trudności w

pełnieniu roli badaczki mogłyby być podniesione w części metodologicznej monografii i dyskusji wyników. Poza tym, jak sama Habilitantka zaznacza, przedmiotem Jej analiz „nie jest <obiektywna prawda>, lecz określony sposób jej postrzegania przez uczestników interakcji...” (s. 110).

Moje drobne, mniej znaczące uwagi dotyczące głównego osiągnięcia Habilitantki, dotyczą:

- niekonsekwencji w stosowaniu albo pełnego terminu „niepełnosprawność intelektualna”, albo skrótu „NI”. Obie formy są zasadniczo poprawne (choć w wielu czołowych czasopismach z obszaru badań nad niepełnosprawnością intelektualną zaleca się unikanie stosowania tego skrótu – w języku angielskim *ID* od *intellectual disability*, podobne stanowisko prezentują też zrzeszeni w międzynarodowych organizacjach self-advokaci z niepełnosprawnością intelektualną), jednak przy wyborze skrótu, powinien być on wyjaśniony przy pierwszym użyciu, a następnie stosowany konsekwentnie w całej pracy, bez podawania pełnej nazwy;

- stosowania terminu „grupa badawcza” zamiast „grupa badana” w odniesieniu do poddanych badaniom rodziców dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną – ten pierwszy odnosi się do zespołu badaczy, drugi do osób badanych;

- utożsamiania pojęć „empowermentu” i „samostanowienia” (s. 73) – ich zakres znaczeniowy jest różny. Pierwszy odnosi się do upełnomocnienia i bardziej wiązałabym go z procesem (np. zwiększania możliwości osób z niepełnosprawnością do kontrolowania własnego życia), drugi do prawa do albo zdolności do sprawowania kontroli nad i kierowania własnym życiem (więcej można przeczytać w artykule M. Wehmeyera „Self-determination and the empowerment of people with disabilities” z 2004 roku);

- pojawiających się w monografii (nielicznych) błędów językowych i rzeczowych, np. „przedmiotem moich analiz [...] jest [...] odnajdywanie sensu nadawanym przeżyciom i doświadczeniom przez jednostki wchodzące w interakcje” (s. 110) – powinno być „nadawanego”. Z kolei na s. 112 Kandydatka pisze, „W toku podjętej przeze mnie strategii teorii ugruntowanej wyłaniały się kolejno nowe tropy wpływające na działanie i relacje osób z głębszą NI...”. Same tropy na działanie i relacje nie wpływają, ale mogą ukazywać, co może na działanie i relacje wpływać. Można byłoby więc powyższe zdanie przekształcić w

następujący sposób: „W toku podjętej przeze mnie strategii teorii ugruntowanej wyłaniały się kolejno nowe tropy ukazujące, co może wpływać na działanie i relacje osób z głębszą NI...”;

- usterek w odwołaniach do bibliografii, w tym niekonsekwentnego zapisu odwołań/przypisów np. pojawienie się na s. 19 wielu odwołań do pozycji bibliograficznych w tekście, nie w postaci przypisów dolnych, jak w przypadku pozostałych odwołań; zdarzają się ponadto kilkukrotne pełne zapisy bibliograficzne w przypisach dolnych, pomimo że pojawiały się one wcześniej (Autorka zasadniczo przyjęła zasadę skracania pełnego przypisu przy ponownym użyciu, lecz nie zawsze była ona stosowana).

Pomimo tych uwag, główne osiągnięcie Habilitantki oceniam pozytywnie. Jest to praca nowatorska i potrzebna, która w istotny sposób uzupełnia lukę w zakresie wiedzy na temat funkcjonowania dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w środowisku edukacyjnym, wzbogacając ją o kategorie oporu i upośledzania. Tym samym monografia wzbogaca pedagogikę, w szczególności pedagogikę specjalną.

Poza głównym osiągnięciem, dorobek naukowo-badawczy Habilitantki składa się z 66 opublikowanych prac (na podstawie analizy bibliometrycznej Biblioteki Uniwersytetu Rzeszowskiego na dzień: 19.10.2023 r.), w tym 4 monografie (po doktoracie 3, w tym jednej pod redakcją), 22 artykułów w czasopismach (18 artykułów po doktoracie), 40 rozdziałów w recenzowanych monografiach (w tym 6 rozdziałów o zasięgu międzynarodowym). Punktacja dorobku naukowego - 786 pkt; wg MEN - 708 pkt. Dorobek taki nie jest wyróżniający, jednak uznać można za wystarczający pod względem ilościowym. Zwraca uwagę przewaga publikacji w formie rozdziałów w monografiach oraz brak artykułów w czasopismach z listy Scopus. Impact Factor Habilitantki według listy Journal Citation Reports wynosi 0,000, h-indeks według Google Scholar – 4, liczba cytowań według bazy Web of Science 0, według Google Scholar – 40. W przyszłości ważne byłoby zwrócenie przez Habilitantkę uwagi na potrzebę rozwijania swojego dorobku o zasięgu międzynarodowym, co możliwe jest przede wszystkim przez publikowanie w czasopismach z listy Scopus, z Impact Factor. Z informacji zawartych w przedłożonym autoreferacie można wnioskować, że w tym kierunku Habilitantka będzie zmierzać. Jak bowiem zaznaczyła, współrealizuje obecnie projekt badawczy, który (co również istotne) otrzymał pozytywną ocenę Komisji Bioetycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego i którego wyniki Kandydatka planuje wraz z zespołem opublikować w czasopiśmie zagranicznym.

Do oceny, poza głównym osiągnięciem, Habilitantka przedłożyła 8 innych publikacji. Dorobek ten Kandydatka zgrupowała w trzy obszary. Na pierwszy z nich, tj. analizę sytuacji uczniów ze specjalnymi potrzebami (szczególnie z niepełnosprawnością intelektualną) w środowisku edukacyjnym i rodzinnym, rozpatrywaną w kontekście teorii krytycznej z uwzględnieniem fenomenu oporu, składają się 3 pozycje (artykuły w czasopismach z listy ministerialnej). Jest to dorobek bardzo ściśle powiązany z przygotowaną rozprawą doktorską, w którym przewija się wiele wątków omówionych w danej monografii, tj. kwestie oporu, upośledzania, psychiatryzowania, teorii krytycznej oraz przenoszenia uczniów ze szkół do placówek OREW. Jeden z nich ma charakter teoretyczny i dotyczy kwestii oporu, pozostałe dwa są oryginalnymi artykułami badawczymi, opisującymi badania osadzone w strategii jakościowej. Grupy badane to rodzice dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną (w artykule o psychiatryzowaniu uczniów w środowisku edukacyjnym) i dyrektorzy ośrodków rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczych (w artykule o przenoszeniu uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną ze szkół specjalnych). Pochodziły one z różnych lat (2018-2023) i stanowić mogły bardzo dobrze przygotowaną bazę do tego, co pojawiło się w monografii lub były kontynuacją myśli w tej monografii podjętych.

Obszar drugi to „analiza sytuacji dorosłych i starszych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną oraz ich rodzin”. Habilitantka ulokowała w nim 3 swoje artykuły opublikowane w czasopismach z list ministerialnych. Każdy z nich ma charakter badawczy i opiera się na badaniach dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną („Starość w perspektywie dorosłych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną”) lub ich rodziców („Źródła zasobów rodziców wychowujących dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną”, „Funkcjonowanie dorosłych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną - poglądy rodziców”). Uwagę zwraca tu artykuł opublikowany w roku 2016 w czasopiśmie „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”, w którym Autorka prezentuje wyniki badań prowadzonych wśród rodziców dorosłych uczestników Środowiskowego Domu Samopomocy. Za interesujące poznawczo uznaje również analizy dotyczące źródeł zasobów rodziców, którzy wychowują dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną zawarte w oryginalnym artykule opublikowanym w „Parezi”.

Trzeci obszar badawczy to „analiza sytuacji dzieci i młodzieży przebywających w instytucjonalnej i rodzinnej pieczy zastępczej, w tym dzieci z niepełnosprawnością

intelektualną (i innymi specjalnymi potrzebami)” i, jak zauważa Habilitantka, stanowił on jeden z głównych nurtów w Jej początkowym okresie pracy naukowej. Do oceny przedłożono tu monografię pod redakcją pt. „W trosce o potrzeby dziecka. Pedagogiczne przesłania Barbary Czeredreckiej” (2017) oraz zawarty w niej rozdział: „Pedagogiczne przesłania Barbary Czeredreckiej”. Prace powyższe uważam za dobrze przemyślane, z logiczną strukturą i wyraźnym przesłaniem.

Dorobek naukowy Habilitantki wskazuje, że dobrze porusza się Ona zarówno w teoriach służących opisywaniu sytuacji osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin, jak i badaniach naukowych, w których tę sytuację wnikliwie eksploruje, wybierając konsekwentnie jakościową strategię badań. Podsumowując osiągnięcia naukowe Habilitantki, należy podkreślić ich spójność, która wyraźnie lokuje Kandydatkę w wyodrębnionych obszarach. Prowadzone w nich analizy są czytelne i krytyczne. Z kolei, jeśli chodzi o słabsze strony przekazanych do oceny publikacji, zwrócę uwagę na powtarzanie pewnych wątków, które były już rozwijane we wcześniejszych publikacjach Autorki.

Zaprezentowane w autoreferacie dane potwierdzają, że Habilitantka wykazuje się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni. Działalność ta łączy się z Jej badaniami, ulokowanymi w pedagogice opiekuńczo-wychowawczej i w pedagogice specjalnej. Aktywność ta występuje często w powiązaniu ze współpracą ze środowiskiem, np. z Kuratorium Oświaty w Rzeszowie, Towarzystwem „Nasz Dom”, Urzędem Marszałkowskim Województwa Podkarpackiego, Komendą Wojewódzką Policji w Rzeszowie, Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej w Przemyślu, Polskim Stowarzyszeniem na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną. Współpraca taka z pewnością jest atutem, choć należy zaznaczyć, że – w szczególności, jeśli występuje bez wyraźnego powiązania z aktywnością naukową w różnych uczelniach – jej wpływ na naukę i rozpoznawalność naukową Autorki jest ograniczony. Habilitantka wskazała w punkcie 6 (Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej) swojego autoreferatu, że była współorganizatorką jednego sympozjum i wzięła czynny udział w dziewięciu konferencjach/sympozjach o zasięgu lokalnym, regionalnym lub krajowym jeszcze przed doktoratem. Po uzyskaniu stopnia doktora Habilitantka wyróżniła łącznie osiem aktywności wskazujących na wykazywanie się aktywnością naukową w więcej niż jednej uczelni. Były to: czynne udziały w międzynarodowych konferencjach (2-6.12.2008, Kijów, 18.01.2013, Lwów, 3-4.11.2015,

Lwów), seminarium (18.03.2015, Rzeszów), wizycie studyjnej (7-11.10.2017, Niemcy – przy czym wizyta ta nie łączyła się z aktywnością naukową, a służyła zapoznaniu się z rozwiązaniami w zakresie wsparcia osób ze specjalnymi potrzebami i ich rodzin), wyjeździe dydaktycznym Erasmus+ (24-28.10.2022, Hiszpania) i staż zagraniczny (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, 12-17.10.2014, Lwów). Za najbardziej znaczącą aktywność w tym obszarze uznaję trwający rok udział Habilitantki w międzynarodowym grantie „Rola odbioru sztuki w formacji osoby a etos społeczny” tworzonym we współpracy Uniwersytetu Rzeszowskiego i Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki (2014). Niestety publikacja Habilitantki (rozdział w monografii), będąca efektem tej współpracy, nie została dołączona do oceny. Zauważyć też należy, że dorobek Habilitantki w zakresie organizacji, w tym uczestnictwa w komitetach organizacyjnych i naukowych konferencji jest o wiele szerszy (na co wskazuję w analizie tego dorobku poniżej).

Wysoko oceniam działalność dydaktyczną Pani Doktor Beaty Gumienny. Wiąże się ona z pracą w Uniwersytecie Rzeszowskim. Na tej Uczelni Habilitantka, poza prowadzeniem zajęć ze studentami i wypromowaniem ponad 200 magistrantów i licencjatów, jest członkinią komisji programowych trzech specjalności, współtworzyła nowy kierunek (pedagogika specjalna), a także była członkinią kilku komisji (ds. Zapewniania Jakości Kształcenia, Odwoławczej Komisji Dyscyplinarnej ds. Studentów). Pełniła ponadto funkcje koordynatorki i opiekunki praktyk studenckich oraz opiekunki roku. Kandydatka tworzyła też materiały szkoleniowe i prowadziła zajęcia na studiach podyplomowych, szkoleniach i kursach. Ważnym elementem kształcenia i rozwoju młodych kadr przez Habilitantkę było również aktywne pełnienie roli opiekunki Międzywydziałowego Studenckiego Koła Naukowego Vita Activa (działalność obejmowała prowadzenie warsztatów metodologicznych dla uczestników, współorganizację seminarium, kierowanie aktywnością naukową studentów – przygotowywanie artykułów). To znaczący dorobek, który Habilitantka tworzyła, mając do tego dobre przygotowanie (uczestnictwo w licznych szkoleniach, wizytach studyjnych).

Podobnie, wysoko należy ocenić dorobek Habilitantki w sferze organizacyjnej poza Uczelnią. Wśród działań wyróżnić można cykliczną (współ)organizację Dni Rodzicielstwa Zastępczego (Przemyśl), Dni Godności Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną (Przemyśl) oraz członkostwo i aktywną działalność w kilku organizacjach/stowarzyszeniach (Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Towarzystwo Nasz Dom, Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną – tu pełnienie roli wiceprzewodniczącej Zarządu PSONI,

Koło w Przemyślu od 2011 r.). Pani Doktor Gumienny prowadziła ponadto szkolenia rad pedagogicznych w szkołach ogólnodostępnych i specjalnych oraz domach dziecka. Jest autorką kilku artykułów naukowych skierowanych do środowiska (w tym: rodziców osób z niepełnosprawnością intelektualną, nauczycieli i specjalistów). Wyróżnia się też działalnością ekspercką. W roku 2021 przygotowała ekspertyzę w ramach projektu „Aktywni niepełnosprawni – narzędzia wsparcia samodzielności osób niepełnosprawnych”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej. Wcześniej pełniła również funkcję ekspertki ds. specjalnych potrzeb edukacyjnych dzieci, konsultantki w dziedzinie oligofrenopedagogiki wspierającej pracę wychowawców w Domach dla Dzieci Towarzystwa Nasz Dom, doradcy w zespole ds. Programu PRIDE – Rodzinna Piecza Zastępcza i PRIDE – Adopcja oraz była członkinią grupy Zespołu Ekspertów ds. opracowania Standardów usług w zakresie asystencji osobistej i opieki wychowawczej dla osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich najbliższego otoczenia powołanej przez Zarząd Główny Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną. Z opieką wychowawczą wiąże się też członkostwo Kandydatki w projekcie „Homesharing”, który był realizowany przez Fundację Fundusz Współpracy w ramach projektu „Ścieżki współpracy – wsparcie dla podmiotów wdrażających współpracę ponadnarodową” i współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój. Świadczy to o uznaniu pozycji Habilitantki w środowisku nie tylko na poziomie lokalnym, ale i krajowym.

Duże znaczenie przypisuję ponadto półtorarocznemu udziałowi Habilitantki w Zespole Redakcyjnym czasopisma „Niepełnosprawność i Rehabilitacja” oraz pełnieniu funkcji redaktorki tematycznej jednego z numerów tegoż. Dane czasopismo jest jednym z najwyższej punktowanych (70 pkt.) i cenionych na gruncie polskiej pedagogiki specjalnej.

Kandydatka od uzyskania stopnia doktora czynnie uczestniczyła w ponad 50 ogólnopolskich i międzynarodowych seminariach i konferencjach (m.in. 2008 – Ustroń, 2009 – Ustroń, 2010 – Ustroń, 2011 – Ustroń, 2013 – Ustroń, 2014 – Bielsko-Biała, 2016 – Rzeszów, 2017 – Warszawa, Zielona Góra, Gdańsk, 2018 – Warszawa, 2019 – Rzeszów, 2020 – Rzeszów, 2022 – Warszawa, Ustroń, 2023 – Słupsk-Ustka). Była też członkinią komitetów organizacyjnych sześciu konferencji i komitetów naukowych trzech. Jest ponadto zapraszana do prowadzenia sekcji, sesji i wykładów plenarnych na konferencjach. Jest to dowodem uznania w środowisku naukowym. Niektóre z konferencji, w których uczestniczyła Habilitantka

organizowane są cyklicznie (np. międzynarodowe konferencje naukowe organizowane w Ustroniu przez Uniwersytet Śląski w Katowicach i Ostrawski Uniwersytet w Ostrawie) i są znaczącymi wydarzeniami dla przedstawicieli polskiej pedagogiki specjalnej.

Podsumowując, stwierdzić można, że podstawowe misje uczelni i uczonych (badawcza, dydaktyczna i społeczna) są realizowane w działalności Pani Doktor Gumienny w sposób spójny, we wzajemnym uzupełnianiu się i przenikaniu, na dobrym poziomie.

KONKLUZJA

Zgodnie z zaprezentowaną oceną osiągnięć Pani Doktor Beaty Gumienny, moja końcowa konkluzja jest pozytywna. Pani Doktor Gumienny jest wnikliwą badaczką, której prace cechują się krytycznym spojrzeniem. Pracę Habilitantki uznać można za wartościową, wnoszącą istotny wkład w rozwój dyscypliny pedagogika. Porusza ona zagadnienia bardzo rzadko eksplorowane na gruncie polskim, uzupełniając tym samym wiedzę w dyscyplinie pedagogika o nowe kategorie: opór i przemoc symboliczną wobec uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Kandydatka wykazuje się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni, a Jej dorobek naukowy uzupełniony jest przez osiągnięcia w dziedzinie organizacyjnej i dydaktycznej, w szczególności w zakresie współpracy ze środowiskiem.

Biorąc pod uwagę powyższe, stwierdzam, że dorobek Habilitantki odpowiada wymaganiom określonym w artykule 219 ust. 1 pkt. 2 i 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023 r. poz. 212). Dorobek ten oceniam pozytywnie i wnoszę o nadanie Pani Doktor Beacie Gumienny stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika. Stoję na stanowisku, że nadanie tego stopnia jest uzasadnione, potwierdzające Jej kompetencje naukowe.

dr hab. Katarzyna Ćwirynkało, prof. UWM

